

СУЧАСНИЙ СТАН ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

І.О. Школьник, д.е.н., професорка, завідувачка кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Сумський державний університет, м. Суми
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна
y.shkolnyk@uabs.sumdu.edu.ua

В. Кривоzub, магістрант

Сумський державний університет, м. Суми
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна
v.i.kryvozub@gmail.com

Аграрний сектор є одним із основних секторів вітчизняної економіки, який забезпечує значну частку чистого прибутку, значну частку надходження валютної виручки в країну, та в якому зайнято більше 10 % населення. Одним із головних чинників ефективного розвитку аграрного сектору є його фінансове забезпечення, яке може як сприяти зростанню ефективності, так і суттєво уповільнювати розвиток і знижувати рентабельність діяльності підприємств. В свою чергу фінансове забезпечення аграрного сектору є досить складним та різноманітним і потребує подальших досліджень.

Фінансове забезпечення як економічна категорія може розглядатись як сукупність методів, джерел та об'єктів у вигляді фінансових інструментів. Проблема формування достатнього фінансового забезпечення для підприємств аграрного сектору обумовлена значними ризиками, що супроводжують виробничі процеси. Аграрні підприємства мають можливість використовувати широкий спектр методів – самофінансування, бюджетне фінансування та ринкове фінансування. На основі проведеного дослідження систематизовано основні форми фінансового забезпечення, які використовують аграрні підприємства у своїй діяльності: самофінансування, інклюзивне фінансування, традиційне (класичне) фінансування, лізинг та факторинг, страхування, гарантія позик, форвардні контракти. В Україні склалась така ситуація при якій аграрні підприємства не отримують належної допомоги з боку держави. Програми, які започатковані носять нестабільний характер, але позитивним моментом є те, що обсяги фінансових ресурсів, які виділяють на аграрний сектор в останні роки істотно збільшились, що демонструє зацікавленість держави в формуванні та розвитку аграрного сектору. Стосовно банківського кредитування можна зазначити, що воно є не просто досить дорогим, але в багатьох випадках підприємства не можуть отримати кредитування в силу слабкої кредитної історії, або ж оцінювання як позичальника з низьким кредитним рейтингом. Одним із інструментів, який набирає все більшої популярності є аграрні розписки. Вони поділяються на фінансові та товарні. Обсяг фінансових ресурсів, що залучається з допомогою аграрних розписок протягом останніх декількох років суттєво зростає та має досить суттєві переваги для використання їх аграрними підприємствами.

***Ключові слова:** фінансові інструменти, кредитування, бюджетне фінансування, державна підтримка, лізинг.*

DOI: 10.21272/ 1817-9215.2019.4-6

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аграрний сектор є одним із основних секторів розвитку вітчизняної економіки, який станом на початок 2019 року забезпечив 40,8 % чистого прибутку від загальної суми, сформованої по економіці. Крім того, в аграрному секторі економіки зайнято більше 10 % від кількості зайнятого населення. Тому розвиток аграрного сектору є одним із стратегічних пріоритетів. Одним із головних чинників ефективного розвитку аграрного сектору є його фінансове забезпечення, яке може як сприяти зростанню ефективності, так і суттєво уповільнювати розвиток і знижувати рентабельність діяльності підприємств. В свою чергу фінансове забезпечення аграрного сектору є досить складним та різноманітним і потребує подальших досліджень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми формування фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору тривалий час знаходиться в центрі уваги як вітчизняних так і зарубіжних науковців, оскільки це питання є актуальним не лише для України, а і для інших країн, при чому не лише тих, які розвиваються, але і розвинених. Це в першу чергу обумовлено

високим рівнем ризику, який характерний саме цьому сектору, а також інтенсивному розвитку фінансового ринку, внаслідок якого з'являються нові види фінансових інструментів, здатних знизити рівень ризику. Серед робіт вітчизняних науковців, на наш погляд варто виокремити роботи І.В. Абрамової [1], Анастасова К.А. [2], О.С. Гудзь [3], Н.М. Давиденко [11], О.В. Добровольської [5], О.Р. Жидяк [6], І.М. Зеліско [7], О.В. Коробкова [8], П.А. Стецюка [10] та інших. Сьогодні існує безліч досліджень в даному напрямку, адже тематика забезпеченості фінансовими ресурсами в аграрному секторі нині є актуальною та необхідною.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даного дослідження є вивчення особливостей сучасного стану фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору та перспектив подальшого розвитку.

ВІКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аграрний сектор є одним із ключових у забезпеченні доходної частини державного а також місцевих бюджетів, крім того, будучи в значній мірі експорто-орієнтованим саме він є одним із основних постачальників валютних надходжень в країну. Крім того в аграрному секторі країни задіяно більше 10 % зайнятих. Саме тому фінансове забезпечення даного сектору є вкрай важливим для забезпечення економічного зростання не лише на рівні даного виду діяльності, але і на макроекономічному рівні в цілому. Покращення фінансового стану підприємств дає змогу залучити кошти від інвесторів, які при стабільному зростанні компаній все більше розглядають аграрний бізнес, як можливість для вдалого вкладання коштів та отримання високих прибутків. Проте аграрна сфера є високоризикованою, адже не всі інвестори готові чекати тривалий виробничий цикл та період реалізації продукції, особливо враховуючи той факт, що в деяких випадках цикл існує не в межах «весна-осінь», а «весна-кінець зими», тому якщо немає потреби у швидкому збуті і є необхідна інфраструктура для зберігання, то підприємці чекають до збільшення цін.

Фінансове забезпечення як економічна категорія може розглядатись як сукупність методів, джерел та об'єктів у вигляді фінансових інструментів. На наш погляд, основними методами, які використовуються для фінансового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання, в тому числі в аграрному секторі є самофінансування, що є найбільш розповсюдженим серед вітчизняних підприємств, бюджетне фінансування, що передбачає використання різних інструментів, та ринкове фінансування – у вигляді банківського кредитування, фінансового лізингу, залучення капіталу через емісію цінних паперів, тощо.

Фінансове забезпечення аграрного сектору має свої особливості, які визначаються тривалістю виробничого циклу, браком власних фінансових ресурсів, високою вартістю залучення позикових коштів, недосконалістю та розбалансованістю фінансової підтримки з боку держави.

Проблема формування достатнього фінансового забезпечення для підприємств аграрного сектору обумовлена в першу чергу значними ризиками, що супроводжують виробничі процеси, про що було зазначено вище. Так банки та інші фінансові установи сприймають аграрний сектор, як високоприбутковий, проте з багатьма ризиками, такими як кліматичні умови, біологічні загрози чи тривалий виробничий цикл. Відсутність необхідного інвестування зумовлює дефіцит коштів для розвитку (активізації) завершеного циклу виробництва (виробництво, переробка, збут). Основні ризики, які виникають при веденні аграрного бізнесу можна згрупувати наступним чином:

- 1) природні небезпеки (повені, посухи чи шкідники);
- 2) виробничі ризики – порушення технологій вирощування чи виробництва продукції;

3) фінансові ризики – аграрії не можуть забезпечити необхідну заставу, адже основні фонди істотно зношені і не можуть покрити частку необхідну для отримання кредиту;

4) коливання цін на ринку, через яке аграрні підприємства не можуть спрогнозувати майбутній прибуток чи збиток;

5) використання новітніх технологій та техніки в малих підприємствах та особливо у фермерських господарствах залишається на низькому рівні, що заважає конкурувати з середніми підприємствами та фактично унеможливорює конкуренцію із агрохолдингами. Для забезпечення стабільної діяльності підприємства використовують різні підходи, які допомагають оптимізувати його фінансовий стан. залежно від розміру підприємства та його потреб застосовують різні фінансові інструменти.

На основі проведеного дослідження систематизовано основні форми фінансового забезпечення, які використовують аграрні підприємства у своїй діяльності:

1) самофінансування – фінансування відбувається за власні кошти суб'єктів господарювання, шляхом розподілу отриманого чистого прибутку та виокремлення його частини, яка спрямовується на розвиток;

2) інклюзивне фінансування (мікрофінансування) – надання спеціалізованими банками чи фінансовими установами невеликих позик, під заставу активів підприємства;

3) традиційне (класичне) фінансування – охоплює найбільш поширені форми фінансування, як правило у великих розмірах та на більш тривалий термін;

4) лізинг та факторинг – в більш розвинених країнах фінансові установи пропонують аграрному сектору більш складні схеми (способи) отримання фінансової вигоди. ці форми дозволяють аграрним підприємствам вирішити питання щодо оновлення сільськогосподарської техніки;

5) страхування – можливість зменшити збитки від зміни кліматичних умов та доступ до інших фінансових інструментів, адже коли підприємство вирішує застрахувати власний врожай це дає реальні можливості розробити прогноз, щодо мінімального отримання коштів за сезон;

6) гарантія позик – треті особи надають фінансові гарантії позичальнику для зниження ризику;

7) форвардні контракти – договір, щодо купівлі/продажу активу за узгодженою ціною та терміном. Зменшує ризики коливання цін(хеджування) та може в свою чергу використовуватись як застава при кредитуванні.

Окрім даного переліку фінансових інструментів на фінансове забезпечення та привабливість для інвесторів впливає розвиток інфраструктури регіону, де розташоване аграрне підприємство. Добре розвинута інфраструктура забезпечується: дорожнім покриттям, котре відповідає всім стандартам, наявністю водопостачання та електроенергії, відповідною телекомунікацією, зрошувальними системами. Створення інфраструктури належного рівня можливе лише за участі держави та фінансування інфраструктурних проектів, оскільки виробники сільськогосподарської продукції не мають достатньо ресурсів, щоб забезпечити її розвиток на високому рівні.

В Україні склалась така ситуація при якій аграрні підприємства не отримують належної допомоги з боку держави. Особливо ця проблема стосується тваринництва, проте за останні роки держава збільшила обсяги асигнувань на дану сферу діяльності. Проте, не зважаючи на збільшення обсягів видатків, розміри молочного тваринництва, в тому числі і серед приватних господарств зменшується, що пов'язано, перш за все, з великою капіталомісткістю, зменшенням сільського населення та низькими цінами на отриману продукцію.

Підприємства в наш час не можуть задовольнити фінансові потреби та здійснювати технологічний розвиток лише власними коштами, тому на даному етапі розвитку їм потрібна істотна фінансова допомога від держави та підтримка розвитку малих та середніх господарств на законодавчому рівні.

Для розробки пропозицій щодо покращення фінансового забезпечення аграрних підприємств, нами систематизовано основні механізми, які використовують держави світу для покращення діяльності аграрного сектору:

1) відшкодування збитків, зменшення внесків на соціальне страхування, «податкові канікули» під час кризових явищ в аграрній сфері чи субсидування невеликих фермерських господарств;

2) компенсація ставки відсотків за кредитами;

3) створення фондів гарантування кредитів аграрного сектору;

4) надання інформації про потенційні ризики, які можуть виникнути.

Для аналізу рівня фінансових асигнувань з боку держави, розглянемо напрямки підтримки за період з 2015 по 2019 роки в Україні.

Таблиця 1 – Виконання програм державної підтримки підприємств аграрного сектору 2015-2019 рр. млн грн [складено авторами на основі даних Державної казначейської служби України]

Основні види державних програм	2015	2016	2017	2018	2019*
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів	290,6	279,8	294,8	265,9	127,2
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі	0	0	56,9	2,85	5
Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств	-	-	-	203,2	800
Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і догляд за ними	-	-	298,6	394,3	400
Державна підтримка тваринництва	40,6	29,9	165,8	2389,3	3500
Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників	-	-	4134,1	912,8	881,8

В таблиці представлені дані, щодо фактично використаних фінансових ресурсів, окрім 2019 року, де представлені планові обсяги державної підтримки на рік.

З даних таблиці можна дійти висновку, що за період 2015-2019 роки змінились основні напрями підтримки аграрного сектору. Зокрема, до 2017 року деяких напрямів, взагалі, не було передбачено в Державному бюджеті України. Також з 2017 року держава виділила значні кошти для розвитку аграрної сфери, особливо невеликих фермерських господарств.

У бюджетах на 2018 та 2019 роки головними є підтримка тваринництва та розвиток фермерських господарств, які складають більшу частину передбачених коштів. Проте, істотно зменшилась фінансова підтримка сільгосптоваровиробників, яка в минулі роки надавала змогу отримати бюджетні дотації для розвитку виробництва.

Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств спрямована на розвиток нових фермерських господарств, яким держава протягом перших 3-5 років надаватиме кошти на безповоротній основі, до 2018 року це були кредити. Також до цієї категорії входять фермерські господарства, які розташовані у гірській чи лісовій місцевості та фермерські господарства із відокремленими садибами.

Обсяги фінансових ресурсів, які виділяють на аграрний сектор в останні роки істотно збільшились, що демонструє зацікавленість держави в формуванні та розвитку аграрного сектору.

Окрім допомоги від держави підприємства залучають кошти від інших третіх сторін. Тому для повного фінансового забезпечення аграрний сектор звертається за допомогою до банків. Сьогодні в Україні склалась ситуація, коли не всі банківські та фінансові установи готові видавати кредити, не дивлячись на те, що вбачають в даній галузі великі перспективи. Зараз кредити для аграрних підприємств складають близько 10 % від загального кредитного портфелю банків.

Для аграрного сектору кредитування дає можливість компенсувати сезонні розриви, котрі пов'язані з особливостями діяльності, та залучити кошти в обіг для ведення діяльності, тобто в деяких випадках кредити є головним складовим елементом фінансового забезпечення підприємства.

В наш час, думки щодо використання кредитів підприємствами аграрної сфери різняться, за даними опитування, яке проводилося в 2017 році, близько 58 % підприємств не бажають використовувати кредити для забезпечення достатніми фінансовими ресурсами, вони розглядають, в більшій мірі, лише самофінансування, проте близько 42 % використовують кредити, адже кредити допомагають для стабілізації фінансових розривів та залучати кошти, які необхідні для впровадження інновацій.

При кредитуванні банки зіштовхнулися з декількома проблемами, серед яких:

- 1) досить значний ризик неповернення кредитів;
- 2) зношеність основних фондів, котрі вже не представляють інтерес в якості застави;
- 3) низька ефективність існуючих механізмів державного стимулювання, що зменшує зацікавленість банків в цій сфері.

Через ці проблеми банки кредитують в більшій мірі великі аграрні підприємства, адже вони є більш диверсифікованими і не залежать від певного виду діяльності, мають більший ступінь надійності в порівнянні з малими фермерськими господарствами, їх фінансова звітність відповідає значно більше вимогам з боку банків та дозволяє останнім дотримуватись нормативів, що встановлюються Національним банком України, та не змушує банки формувати значні резерви.

Сьогодні пряме кредитування використовують близько половини підприємств, котрі співпрацюють з банками, інша половина використовує товарні кредити, що дозволяє одержувати відстрочку за розрахунками з постачальниками. Також банки тісно співпрацюють з постачальниками посівних матеріалів та засобів захисту рослин, вони разом укладають угоди, які дозволяють фермерам та іншим сільгоспвиробникам отримати відстрочку платежів. Окрім кредитів наразі банки пропонують досить широкий спектр партнерських програм щодо купівлі нової техніки – комбайнів, тракторів, причіпних агрегатів чи зерновозів. Ставки кредитів на техніку, зазвичай, становлять від 16 % до 21%, при цьому розмір першого внеску коливається в межах 25-30 % від вартості техніки.

Водночас банківське кредитування є не просто досить дорогим, але в багатьох випадках підприємства не можуть отримати кредитування в силу слабкої кредитної історії, або ж оцінювання як позичальника з низьким кредитним рейтингом. В зв'язку з цим виникає потреба в пошуку альтернативних інструментів фінансового забезпечення. Одним із сучасних фінансових інструментів, що набуває популярності саме у фінансовому забезпеченні сільгоспвиробників є аграрна розписка. Цей інструмент з'явився в Бразилії та Аргентині саме як альтернатива банківському кредитуванню, яке було слабо розвиненим. В Україні створена відповідна законодавча база – Закон України «Про аграрні розписки», яка дозволяє використовувати аграрні розписки. Її головна властивість полягає в тому, що підприємства безумовно повинні розрахуватися по зобов'язанням своїм майбутнім врожаєм, на визначених договором умовами. Наразі використовується два основних види аграрних розписок – фінансова і товарна. Фінансова зобов'язує розрахуватися із позичальником коштами, які отримані від реалізації врожаю. При товарній аграрній розписці підприємства розраховують обумовленою договором продукцією.

На основі проведеного дослідження визначено основні характеристики використання аграрних розписок: простота та швидкість оформлення; можливість управління валютним ризиком; полегшена процедура звернення про стягнення на предмет застави (позасудове стягнення); заставою є майбутній врожай, наявність штрафних санкцій для позичальника в разі порушення ним умов договору).

Перша аграрна розписка в Україні надана в 2015 році в Полтавській області, нею передбачався розрахунок врожаєм перед позичальником. В даний час аграрні розписки широко поширені між представниками аграрного бізнесу. За даними проекту Міжнародної фінансової корпорації «Аграрні розписки в Україні», динаміка обсягу коштів, залучених сільгоспвиробниками має стійку висхідну динаміку. Так в 2017 році було залучено фінансових ресурсів на суму 1,2 млрд грн, в 2018 році – сума коштів збільшилась більш ніж в 4 рази. В 2019 році лише за 5 місяців було залучено коштів на суму більше ніж 6,5 млрд грн. Отже, не дивлячись на те, що аграрні розписки є відносно новими на ринку країни, вони набули популярності в аграрному секторі, адже вони є більш зручними і за певними умовами більш вигідні чим кредити в банках. Крім того, враховуючи зміни, які відбулись в законодавстві щодо валютного регулювання, аграрні підприємства можуть видавати аграрні розписки нерезидентам. Це дає змогу вітчизняним сільгоспвиробникам використовувати порівняно дешеві кредитні ресурси та вийти на міжнародний ринок капіталу.

ВИСНОВКИ

Отже, дослідження сучасного стану фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору дозволяє зробити наступні висновки. Фінансове забезпечення як економічна категорія може розглядатись як сукупність методів, джерел та об'єктів у вигляді фінансових інструментів. Аграрні підприємства мають можливість використовувати широкий спектр методів – самофінансування, бюджетне фінансування та ринкове фінансування. В Україні склалась така ситуація при якій аграрні підприємства не отримують належної допомоги з боку держави. Програми, які започатковані носять нестабільний характер, але позитивним моментом є те, що обсяги фінансових ресурсів, які виділяють на аграрний сектор в останні роки істотно збільшились, що демонструє зацікавленість держави в формуванні та розвитку аграрного сектору. Стосовно банківського кредитування можна зазначити, що воно є не просто досить дорогим, але в багатьох випадках підприємства не можуть отримати кредитування в силу слабкої кредитної історії, або ж оцінювання як позичальника з низьким кредитним рейтингом. Одним із інструментів, який набирає все більшої популярності є аграрні розписки. Вони поділяються на фінансові та товарні. Обсяг фінансових ресурсів, що залучається з допомогою аграрних розписок протягом останніх декількох років суттєво зростає та має досить суттєві переваги для використання їх аграрними підприємствами.

SUMMARY

Agricultural sector is the one of the main domestic economy sectors, that providing the much of the net profit and currency income to the country, agricultural sector employs more than 10% of country population. One of the general factors of the agricultural development efficiency is financial security, that might to promote increase of efficiency, but in the other side this can to slow development of enterprises and reduce factory profitability. In turn financial security of agricultural sector is quite complex complicated and variegated and needs of the further research.

Financial security is an economic category can be considered like a complex of the methods, origins and objects as a financial instrument. Sufficient financial security of agricultural sectors enterprises forming problem based on high level risk in production process. Agricultural companies have possibility to use a wide range of methods, such as self-financing, budget international and market ministry. Based on research we systematized basic form of financial security, that are used by agriculture companies in their activity. There are: self-financing, inclusive financing, traditional (classic) financing, leasing and factoring, insurance, loan guarantee, forward contracts. In Ukraine we have situation, when agriculture companies don't receive proper financial support by country. The programs that have been started, are unstable, but the positive point is that amount of financial resources, that are granted to agricultural sector, have been increased, that showing country interest in agricultural sector forming and developing. What about banking lending, so it isn't just expensive, in main situations companies cannot get credit because there are have a weak credit history or have a low credit rating. One of the instruments, which is becoming more popular is the agrarian receipts. There are divided to two parts: financial and commodity. The amount of financial resources, that are attracted by agrarian receipts, are increasing for several years and have significant benefits for using by agriculture companies.

Keywords: financial instruments, lending, budget financing, government support, leasing.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова І. В. Стан та перспективи фінансового забезпечення сільського розвитку. *Наукові горизонти*. 2018. № 5. С. 44–51.
2. Анастасова К. А. Механізм фінансового забезпечення розвитку аграрних підприємств. *Молодий вчений*. 2017. № 1.1. С. 1–5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/1244/1/Анастасова.pdf
3. Гудзь О.Є. Забезпечення фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств у період змін та стабілізації. Сільське господарство України, 2013 статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: agrofin.com/ua/filez/gudz36pdf
4. Державна казначейська служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.treasury.gov.ua/ua>
5. Добровольська О.В. Фінансове забезпечення природного агровиробництва України в контексті сталого розвитку. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08. Дніпро, 2019. 497 с.
6. Жидяк О.Р. Фінансові складові розвитку аграрної сфери: механізми та важелі: монографія. К. : ННЦ ІАЕ, 2013. 380 с.
7. Зеліско І.М. Управління фінансовими ресурсами агропромислових компаній: монографія. Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2014. 420с.
8. Коробкова О.В. Ефективне агрофінансування – проблеми та їх вирішення. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: agrianalytica.com/uk/service/agrarian/credit.
9. Про аграрні розписки: Закон України від 6 листопада 2012 р. № 5479-VI / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/5479-12
10. Стецюк П.А. Модернізація механізмів фінансового забезпечення аграрного виробництва. *Облік і фінанси*. 2016. № 1(71). С. 132–136.
11. Фінансове забезпечення аграрного сектору: вітчизняний та зарубіжний досвід: монографія / за ред. Давиденко Н.М. К.: НУБіП України, 2017. 454 с.